

Анатолій Теклюк

ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ ЩАСТЯ.

Грей, Дж. (2024). *Котяча філософія. Коти і сенс життя*. Київ: Лабораторія.

Книга Джона Ніколаса Грея¹ «Feline philosophy: cats and the meaning of life» [Gray 2020] є своєрідним продовженням іншої – «Солом'яні собаки: думки про людей та інших тварин» [Gray 2002], завдяки якій він здобув чималу популярність. Український переклад «Котячої філософії. Коти і сенс життя» [Грей 2024]², гадаю, зацікавить передовсім вітчизняних фахівців з питань етики. Але ця книга може бути по-своєму важливою і для істориків філософії. Адже вона дає добрий привід звернутися до осмислення ідей, які постають як виклик багатьом звичним поглядам на тих чи тих мислителів з історико-філософського канону. Це створює евристичний імпульс для нових інтерпретацій інтелектуального спадку минулого, оновлення принципів тощо.

Хоча в книзі є чимало історій про котів, але вона передусім про людей. Коти – це лише засіб, своєрідний відтінювач/віддзеркалювач проблем людської природи, який дозволяє краще зрозуміти людину. «Природа котів і чого ми можемо від них навчитися – предмет цієї книжки» (с. 14), а мета окреслена автором так: «...котам немає чого у нас навчатися, а от ми можемо навчитися у них, як трохи полегшити ношу людського буття» (с. 186). Відповідно до цього Грей і досліджує як природу людини, так і природу котів.

Прикметно, що цей підхід постає також своєрідною методологічною основою для оперування історико-філософським матеріалом. Це не назвеш історією філософії в дисциплінарному сенсі слова. Однак історія філософії існує не лише для істориків філософії, певна річ. Важливою є та культура звертання до філософських текстів минулого, яку забезпечує історія філософії як розвинена дослідницька царина. Остання створює належний резерв достовірних текстів і розмаїтих обґрунтованих

© А. Теклюк, 2025

¹ Британський політичний філософ, фахівець з аналітичної філософії та історії ідей, який у 1998–2008 роках очолював спеціально для нього створену кафедру європейської думки в Лондонській школі економіки та політичних наук.

² Книга містить шість розділів: Коти і філософія; Чому коти не намагаються бути щасливими; Котяча етика; Людська і котяча любов; Час, смерть і котяча душа; Коти і сенс життя. – Далі посилання на це видання спрощено подаються в круглих дужках: після скорочення с. наведено номер сторінки.

інтерпретацій, що потім відтворюються в інших галузях філософії (наприклад, у моральній філософії). Саме на цьому шляху з'являється шанс виробити найоптимальніші підходи до того, як людині варто жити, як виявити сильні та слабкі сторони етичних концепцій тощо.

Поява «Feline philosophy» [Gray 2020] свого часу викликала низку відгуків, що відзначали як переваги даного твору, так і його недоліки. Зокрема, Міхаїл Еванс [Evans] звертає увагу на думку Гусерля про те, що для мене як суб'єкта пізнання перспектива іншого залишається принципово недоступною. І це стосується не лише іншої людини, а й, як у випадку Грея, котів. У такому разі ми можемо зробити висновки, що намагання скоригувати свій шлях до щастя, спираючись на досвід котів, є доволі ненадійним, якщо не сказати більше – неможливим.

Отже, хоча книга й називається «Котяча філософія», але це твір про людську філософію, бо «Котам філософія не потрібна» [Evans]. «Хоча Грей і пише про котів, він використовує їхню здатність просто існувати як контраст, щоб через дослідження людської нездатності існувати подібним чином дослідити філософські та теологічні теорії, вигадані для того, щоб надати значення нашому існуванню» [Cummins]. Видається дивним, що Грей обійшов увагою працю Томаса Негеля [Nagel 1974], який ще в 1970-х роках розглядав одне з найважливіших питань філософії свідомості: чи можемо ми уявити досвід іншої істоти, не ставши нею? Те ж стосується і відносно нещодавньої праці норвезького філософа Ларса Свендсена «Розуміння тварин: філософія для любителів собак та котів» [Svendsen 2018].

Розмірковуючи над шляхами досягнення людиною щастя, Грей звертається до спадку різних філософських напрямків (у тому числі й до філософів давно минулих епох), аналізує їхні ідеї у відповідному контексті, наскільки вони можуть бути доречними для сучасності. Далі я коротко опишу найпоказовіші, на мою думку, приклади Греевого використання історико-філософського матеріалу.

Епікурейці і стоїки

Грей приділяє чимало уваги епікурейцям, які «вважали, що досягти щастя можна, обмеживши бажання» (с. 49): «втеча до умиротвореного усамітнення в ретельно підбраному саду мала вберегти їх від болю та тривоги і дозволити досягти атараксії» (с. 50). Він проводить паралелі між позицією епікурейців і буддистів, які теж вбачали причину втрати спокою в бажаннях, які слід упокорювати. Звичайно, перелік бажань і спокус за дві тисячі років зазнав змін (значно збільшився), але епікурейська ідея обмежитися лише тими бажаннями, які можна вдовольняти майже за будь-яких умов, сьогодні знов актуалізується.

А «стоїки дійшли такого ж висновку іншим шляхом. Вони вважали, що контролюючи власні думки, можуть прийняти все, що з ними відбувається. Космосом керує Логос, або ж розсудок» (с. 52). На підтвердження цієї позиції наводиться думка Марка Аврелія: «Як швидко все щезає: самі тіла – у Всесвіті, спомин про них – у вічності; і яким є все чуттєве, а передовсім те, що приналежить насолодою, чи лякає стражданнями, чи звеличується пихою, яке воно дешеве, нікчемне, мерзенне, тлінне, мертво – все належить спізнати мисленнй здатності». Однак Грея така позиція не задовольняє: «Це не утвердження життя, а скоріше позиція байдужості до нього... Філософ-імператор вірив, що віднайшовши раціональний порядок у собі, він врятується від тривоги і зневіри. Бо Всесвіт не тільки раціональний: раціональне є правильним і добрим» (с. 53).

Спіноза

Аналізуючи стоїцизм і епікуреїзм, Грей робить висновок, що вони помилково вважали, ніби життя можна належним чином організувати зусиллями людського розуму (с. 57). Тут ми бачимо радикальне негативне ставлення до раціонального підходу, але разом із тим спостерігаємо згодом прихильне ставлення до раціоналістичної етики Спінози, хоч і не цілковиту підтримку: «...у викладі Спінози (а також у деяких сучасних нейробіологічних теоріях) те, що ми вважаємо власним вибором, – лише результат складних процесів, що відбуваються в нашому організмі. Наші думки й рішення невіддільні від наших тіл, які функціонують незалежно від того, що ми вважаємо волею і свідомим розумом» (с. 91).

Але врешті Грей пише: «Спіноза, як і Платон, вірив у те, що чим свідомішим стає життя, тим більше воно наближається до ідеалу» (с. 94). Утім, такий підхід для Грея не близький, і це спонукає до пошуку в історії філософії інших, надійніших засад правильного влаштування життя.

Монтень і Паскаль

У пошуках надійних підвалин для людського щастя Грей звертається до поглядів Паскаля і Монтеня на розвагу. Він наводить слова Паскаля: шукаючи причини наших нещасть, «я знайшов, що є одна цілком дійсна, і полягає вона в природному нещасті нашого слабкого і смертного становища... Отож єдине благо людей полягає в тім, щоб їх відволікали від думок про їхнє становище чи якесь заняття ..., чи якась приємна нова пристрасть, що їх займає, чи гра, лови, якась захоплива вистава чи, врешті, так звана розвага» (с. 58). Інше ставлення до розваги демонструє Монтень: «як тільки мене змагає якась прикра уява, я вважаю за краще зупинити її розвиток, ніж побороти... якщо я не можу подолати, я уникаю її; втікаючи від неї, петляю, кручуся: змінюю місце, заняття, товариство, ховаюся у безладдя інших розваг і думок, де вона врешті губить мій слід і пропадає» (с. 59-60).

Грей зазначає: «Паскаль вважав, що людський неспокій спрямований за межі цього світу. Монтень – що він походить з вад самої природи людської істоти. Тут я стаю на бік Монтеня. Люди – істоти з розщепленим “я”, все життя вони переважно займаються тим, що шукають себе» (с. 63).

Здавалося б, напрошується відповідь: будь, як коти, і будеш щасливий. Проте «Бути в раю можливо лише доти, доки ти не знаєш, що означає бути в раю. Щойно дізнаєшся, втрачаєш рай. ...Здатність думати про себе – змієвий дар, який неможливо повернути» (с. 75). Тут вочевидь, на мій погляд, Грей перебуває під явним впливом Жан-Жака Русо.

То що ж означає бути, як коти? Відповідь, на мій погляд, Грей дає в розділі «Котяча етика». Власне питання не стільки про котів, скільки про те, як треба (правильно) жити будь-кому. Тож мова йде про те, щоб життя було ...гідним. Наприклад, ...«греки вважали, що гідним буде життя відповідно до діке – власної природи і її місця в порядку речей. Для китайців це означало жити відповідно до дао – шляху Всесвіту, який проявляється у природі людини» (с. 82-83), бо «кожна окрема тварина, кожне створіння має власну форму гідного життя» (с. 87). На думку Грея, у європейській філософській традиції найближчою до подібного підходу

є «ідея Спінози про конатус – схильність живих речей зберігати і вдосконалювати свою діяльність у світі» (с. 87).

Але, на жаль, «маса людських істот не розуміє власного місця у ньому [світі – А. Т.]. Як наслідок, вони часто помиляються у виборі життєвого шляху»; однак «найкраще життя для будь-якої живої речі означає бути собою» (с. 90). Але ми можемо сказати, що подібні думки щодо людини були проголошені ще у XVIII ст. Григорієм Сковородою: «блаженне єство, яке живе в тобі, управляє єством твоїм», це блаженне єство «не помиляється і ліпшим шляхом поведе тебе, знай, до того, до чого ти народжений, щоб був для братії своєї і для себе корисний» [Сковорода 1994: 420]. Однак у випадку українського мислителя, як і його античних натхненників, свідомість і самосвідомість – необхідний інструмент, який дозволяє людині стати щасливою, а не, як у Грея, «дар змія», що позбавив людину райського стану.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Грей, Дж. (2024). *Котяча філософія. Коти і сенс життя*. Київ: Лабораторія.
- Сковорода, Г. (1994). *Твори у 2-х томах* (Т. 1). Київ: Обереги.
- Gray, J. (2020). *Feline philosophy: cats and the meaning of life*. London: Allen Lane.
- Gray, J. (2002). *Straw Dogs: Thoughts on Humans and Other Animals*. London: Granta Books.
- Evans, M. (2021). Feline Philosophy: Cats and the Meaning of Life: a review. *The Philosophers' Magazine*, 94. 116-118. <https://doi.org/10.5840/tpm20219478>
- Cummins, W. (2024). *Feline Philosophy: Cats and the Meaning of Life by John Gray*. California Review of Books. <https://calirb.com/feline-philosophy-cats-and-the-meaning-of-life-by-john-gray/>
- Nagel, T. (1974). What Is It Like to Be a Bat? *Philosophical Review*, 83, 435-450. <https://doi.org/10.2307/2183914>
- Svendsen, L. (2018). *Å forstå dyr : filosofi for hunde- og katteelskere*. Oslo: Kagge.

Одержано 12.03.2025

REFERENCES

- Cummins, W. (2024). *Feline Philosophy: Cats and the Meaning of Life by John Gray*. California Review of Books. <https://calirb.com/feline-philosophy-cats-and-the-meaning-of-life-by-john-gray/>
- Evans, M. (2021). Feline Philosophy: Cats and the Meaning of Life: a review. *The Philosophers' Magazine*, 94. 116-118. <https://doi.org/10.5840/tpm20219478>
- Gray, J. (2002). *Straw Dogs: Thoughts on Humans and Other Animals*. London: Granta Books.
- Gray, J. (2020). *Feline philosophy: cats and the meaning of life*. London: Allen Lane.
- Gray, J. (2024). *Feline philosophy: cats and the meaning of life*. [In Ukrainian]. Kyiv: Laboratoria.
- Nagel, T. (1974). What Is It Like to Be a Bat? *Philosophical Review*, 83, 435-450. <https://doi.org/10.2307/2183914>
- Skovoroda, G. (1994). *Works in 2 volumes* (Vol. 1). [In Ukrainian]. Kyiv: Oberigy.
- Svendsen, L. (2018). *Å forstå dyr : filosofi for hunde- og katteelskere*. Oslo: Kagge.

Received 12.03.2025

Anatolii Tekliuk

Ways to Achieve Happiness. Gray, J. (2024). *Feline Philosophy. Cats and the Meaning of Life*. Kyiv: Laboratoria.

Review of Gray, J. (2024). *Feline Philosophy. Cats and the Meaning of Life*. Kyiv: Laboratoria.

Анатолій Теклюк

Шляхи досягнення щастя. Грей, Д. (2024). *Котяча філософія. Коти і сенс життя*. Київ: Лабораторія.

Огляд книги Грей, Д. (2024). *Котяча філософія. Коти і сенс життя*. Київ: Лабораторія.

Anatolii Tekliuk, PhD in Philosophy, Associate Professor at Vinnytsia National Technical University.

Анатолій Теклюк, к. філос. наук, доцент Вінницького національного технічного університету.

e-mail: gcvr216@gmail.com
